

УСС

НАШ ЈЕЗИК

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

4: 9/10

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 9-10

БЕОГРАД 1953

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О састављеном и растављеном писању речи	281
2. Мил. Павловић: Апстрактне именице с наставком <i>-ост</i>	296
3. Др. А. Ђ. Костић: О грађењу и транскрибовању придева од латинских именица	308
4. М. С.: Око назива нашег језика	316
5. С. Машић: Сложенице са <i>велико-</i>	323
6. Милија Станић: О облицима: <i>двама</i> и <i>двјема</i>	329
7. М. С. Лалевић: О употреби облика <i>бише</i>	335
8. А. Пецо: Још нешто о именима <i>Јово</i> и <i>Раде</i>	340
9. И. Појовић: Вештица = штрига „лептирица“	344
10. Ђ. Св. Радојичић: Лична имена <i>Богомила</i> и <i>Богомил</i>	348
11. Језичке поуке	350
12. П. Ивић: Професору Марку Ж. Ракочевићу	356
13. Регистар речи	363

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Ризница

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

ОКО НАЗИВА НАШЕГ ЈЕЗИКА

У последњој свесци НЈ (стр. 149—170) било је речи о разликама у правопису код Хрвата и Срба. Тамо је изнето мишљење да би, поред осталог, и с обзиром на малобројност тих разлика и на њихов карактер, требало што пре изградити јединствен правопис, којим би се служили сви они што пишу српскохрватским књижевним језиком. Тако се, разумљиво је, не може мислити и о разликама у језику, управо у речнику, и стилу српских и хрватских писаца, јер ове разлике не прелазе оквире онога што је и у појединих других народа обично код писаца који својим животом и радом припадају различним културним центрима са истим језиком. Ово се, међутим, не би могло рећи и за терминологију појединих области науке и технике. Уједначена терминологија несумњиво би била значајна олакшица за ученике и студенте, као и за све стручњаке, зато што се они не служе стручном литературом која се објављује само у једном, него у више културних центара земље, који често за исте појмове имају различите термине. Али и питање процеса уједначавања терминологије и питање организованог посла око тога уједначавања нису тако једноставни, и ја о томе проблему овде не мислим говорити, него сам, како се и из наслова види, хтео нешто да кажем о називу нашег језика. Било би, управо, тачније рећи о називима, јер се наш језик зове: и само *српски*, и само *хрватски*, и *српскохрватски*, и *српско-хрватски* и *хрватски* или *српски*. Све ове називе срећемо у свакодневной употреби, у дневној штампи, у стручној литератури и у насловима уџбеника и приручних књига о нашем језику. А ни као званичан термин још није устаљен један назив.

Поставља се, прво, питање да ли би било потребно постојање толиког броја термина за означавање једног појма и

када би сви они лингвистички подједнако били оправдани. Ја ни на то питање овде не одговарам, него само износим своје мишљење о томе да ли су сви ови називи с лингвистичког гледишта у једнакој мери оправдани.

Заједнички језик Хрвата и Срба (и Црногораца) код Срба се најчешће зове *српски*, а код Хрвата *хрватски*. И ови прости називи, мада очевидно непотпуни, као скраћени још и могу задовољити. Ипак су они због своје непотпуности, зато што обухватају само по један део појма, све ређи у употреби, а остала се три назива за означавање појма нашег језика, схваћеног као заједничког језика Хрвата и Срба, употребљавају напоредо, можда један чешће од других и обично један у једној средини а други у другој, али је тачно да су сва три у живој употреби, и многи се питају који је од тих назива бољи, па ћу се ја — иако сам о њему рекао своје мишљење у одговору на анкету Летописа Матице српске — и овде баш на томе, и то нешто опширније, задржати. А можда ћу покоју своју формулацију и покоји доказ и у целини поновити.

Назив *хрватски* или *српски* (с једнако оправданости се каткад, али знатно ређе, говори и *српски* или *хрватски*) узео је Хрватски сабор као званични термин за језик Троједне краљевине године 1867. Овај назив усвојили су тада и оснивачи Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу. Први секретар ове Академије, један од најзаслужнијих људи за проучавање нашег језика, Ђура Даничић, управо отада наш језик зове овим именом. У насловима његових дела о језику из времена после ове године налазимо термин *српски* или *хрватски* (ако су штампана у српској средини), односно *хрватски* или *српски* (уколико су објављивана у Хрватској).

Велики речник Југославенске академије, који је Даничић почео обрађивати, зове се *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Тако исто и познати речник Броза и Ивековића, а тако и велика граматика Тома Маретића, Правопис Д. Боранића и низ средњешколских уџбеника, нарочито оних што су објављивани у Хрватској између два светска рата. А и уџбеници издавани после ослобођења у Загребу називају се уџбеници хрватског или српског језика. И можемо рећи да је код

Хрвата скоро искључиво овај термин у употреби. Она два друга сложена термина: *српско-хрватски* и *српскохрватски* су знатно чешћи код Срба, а њих, из разумљивих разлога, много чешће од оног првог употребљавају и странци.

Год. 1866/67 своју граматику нашег језика писану на талијанском П. Будмани је назвао *Grammatica della lingua serbo-croata*. И у насловима још неких дела о нашем језику налазимо термин *српско-хрватски* језик (једнако би био тачан и термин *хрватско-српски*). Између осталих у делу А. Лескина: *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache* 1914 и у књизи А. Мејеа и А. Вајана *Grammaire de la langue serbo-croate* — да друге не набрајамо. Али и поред тога што су и Лескин и Меје и Вајан врло познати научници и што су били (односно јесу) изврсни зналци, између осталих и нашег језика, — они у проблем наших сложеница, изгледа, нису били свестрано ушли, или нам се бар, по овоме термину судећи, овакав закључак намеће. Свесни тога да пишу граматику колико језика Срба толико и језика Хрвата, тј. језика којим се служе и Срби и Хрвати, они су сматрали да узимају термин који то означава. И кад ништа друго њим не би требало означити, он би то несумњиво казивао. Зато што се то, ваљда, има на уму, и код нас се често овај термин пише с цртицом између једног и другог дела ове сложене речи. Пред Први светски рат, у времену кад је идеја о јединству Срба и Хрвата све више сазревала, — идеолози овога јединства, међу њима и понеки језички стручњаци — употребљавају термин *српско-хрватски* (језик). С њим се срећемо код М. Решетара (в. словеначки часопис *Veda* за 1913 г.), Фр. Илешића (Српски књ. гласник 1914, књ. XXXII, стр. 115) и других. Али ниједна граматика нашег језика, не бар познатија, правопис или речник у касније време, уколико су их састављали домаћи писци, не зове се граматиком (правописом или речником) српско-хрватског или хрватско-српског језика. То се свакако може објаснити осећањем значења сложеница. Јер полусложенице, тј. сложене речи састављене из два напоредна дела између којих се пише цртица, означавају, додуше, један заједнички појам, али такав појам у коме су посебни делови тачно разграничени и још увек се осећају и као посебне

целине. *Хрватско-мађарска* нагодба је, напр., нагодба између Хрвата с једне и Маџара с друге стране, нагодба са условима хрватским и условима мађарским, и зато овај израз није права сложеница већ полусложеница, коју, баш зато, и пишемо с цртицом између посебних делова; *српско-хрватски* односи су били односи између Срба и Хрвата у којима се знао став српски и став хрватски; *црвено-бела* заставица је једна (чешка) заставица, али са тачно одређеним црвеним и тачно одређеним белим пољем, која се лако уочавају као посебни делови. *Моравско-вардарска* долина је долина која се, правцем север југ, пружа кроз Србију и Македонију од ушћа Мораве у Дунав до ушћа Вардара у Егејско Море, али се тачно зна докле иде долина Мораве, а одакле почиње долина Вардара (њихова је граница на развођу и међу ових двеју река).

Сложеница *српскохрватски* (односно *хрватскосрпски*), као одредница појма нашег језика, сасвим је друге врсте. И у њој имамо два напоредна дела од којих сваки као засебна реч означава нешто посебно, али ова сложеница означава један јединствен појам са неразграничивим деловима. Иако се у српскохрватском књижевном језику може наћи понека реч (њих има већи број), или по која стилска особина која је више хрватска него српска, или чак и искључиво хрватска а не српска, и обрнуто, — ипак се не може никако рећи да је у томе језику ово српски а оно хрватски део; границу између онога што је српско и онога што је хрватско у нашем језику није могуће повући (исп. објашњење Ј. Вуковића у књизи *Правопис савременог нашег језика*, I део, Сарајево 1952, стр. 81); те границе никако и нема, јер је ово језик који је хрватски колико и српски, а српски колико и хрватски, управо хрватски који је и српски, односно српски који је и хрватски. Ову реч друкчије не могу схватити, нити је писати са цртицом између саставних делова они што им је познат принцип грађења сложеница у нашем језику. Међу правим сложеницама је, дакако, налазимо и у *Правопису* А. Белића као и у *Правопису* Д. Боранића (в. у њиховим последњим издањима на стр. 31/32 — код првог, и на стр. 47 — код другог).

Доста дуга употреба (од близу 100 година) термина *хрватски* или *српски*, скоро искључива његова употреба код

једног нашег народа, код Хрвата — наравно уколико они свој матерњи језик не зову хрватским, чињеница што су га употребљавали врло познати филолози и граматичари, почев од Ђ. Даничића преко Т. Маретића и И. Броза до најновијих, као и то што су му исправност признавали и они који га сами не употребљавају (в. Наш језик VII, 1940, стр. 269/70), — свакако даје извесно преимућство овом термину. Лингвистички му се, међутим, могу чинити оправдани приговори. Поред тога што одредница *хрватски* или *српски* (односно *српски* или *хрватски*) уз именицу *језик* може казивати да је то један исти језик, што несумњиво и каже кад се употреби, рецимо; у наслову неке граматике или било какве књиге или расправе о језику — у другим везама он то не казује; и по овоме називу се у таквим везама никако не може закључити да је у питању један исти језик, већ би се, напротив, из њега морало закључити да су хрватски и српски два међусобно различна језика; термин *хрватски* или *српски* (одн. *српски* или *хрватски*) има, дакле, два супротна значења: једно у коме је *хрватски* = *српски*, а друго значење у коме *хрватски* није исто што и *српски*, већ нешто друго. Ова двојност значења је у дисјунктивности самога израза; дисјунктивна свезица *или* не везује речи и реченице, као изразе појмова и мисли, које се могу везати знаком једнакости, већ оне што су једнаке само ако се с једне стране гледају, а у суштини су различите — оне које су само за дату прилику истоветне, а иначе су друкчије. Лако је схватити да иако се у стиховима (народне песме) каже: Ил' ћеш дати коња на размену *ил'* ћемо га на силу отети — „отимање на силу“ никако није што и „давање на размену“ (значи од добре воље), него је суштински друго супротно првome. У наведеним стиховима овде се износи да је ово двоје једно другome једнако за оне који хоће да по сваку цену дођу до коња; за њих је, по њиховим речима, сасвим свеједно, потпуно једнако, којим од ова два пута ће остварити тај свој циљ. Тако и анализом реченице: Јуче сам видео тебе *или* твог брата — долазимо до закључка да је за говорно лице, према ономе како је оно „јуче“ видело, тебе = твог брата, иако је свакако јасно да су „твој брат“ и „ти“ два различна лица.

Да ли ће се схватити да је у термину *хрватски или српски (језик)* — хрватски = српски, или да хрватски није исто што и српски, већ да су то два језика, зависи од тога на какву се истоветност мисли. У наслову граматике, на пример, како смо већ рекли, термин *српски или хрватски (језик)* говори да је то један језик, јер граматика даје систем једног језика, а то је у овом случају српски или хрватски, — двојство је, дакле, само у називу, а суштина је иста. Међутим, кад би се рекло: XZ (страни писац) са нашим издавачким предузећем N направио је уговор да се његово дело изда на српском или хрватском језику — за оне који не знају да је то исти језик, ово би значило: дотични писац је направио уговор да се његово дело изда или на језику српском или на језику хрватском — на једном, дакле, од два различна језика; испоредимо са овим: XZ је направио уговор да се његово дело изда на српскохрватском или словеначком језику (овде нико неће помислити да је у питању издавање дела само на једном језику, него на једном од два различна језика). Стога се, управо, при склапању уговора (споразума, конвенција и сл.) са страним државама у њих никада наш језик не зове *хрватски или српски* (одн. *српски или хрватски*). Никада се, наравно, неће рећи: Утврђено је да се текст споразума објави на два језика, на језику народа с чијом земљом се споразум прави и на *српском или хрватском*, — јер би то значило да дотични текст поред једног страног језика треба да буде објављен и на једном од језика наших народа, на језику српском или на језику хрватском. А пошто то нису два него један језик, сасвим исправно се за њега у свима оваквим случајевима употребљава термин *српскохрватски* (могло би се с подједнако права рећи и *хрватскосрпски*), па се редовно каже, рецимо: Текст споразума је објављен на два језика, на енглеском (за случај да је реч о неком споразуму с Енглеском) и српскохрватском. А било је језичких стручњака који су од назива *хрватски или српски* (односно *српски или хрватски*) баш због овога зазирали и у насловима дела о нашем језику. Тако је М. Решетар своју граматику издату на немачком језику у Загребу 1922, где је онда већ био уопштен термин *хрватски*

или *српски*, назвао *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache*.

Према изложеноме се може извести закључак да је по нашем мишљењу термин *српскохрватски* (односно *хрватскосрпски*) у служби одреднице нашег језика лингвистички најисправнији. Он је, можда, од сва три сложена назива и најчешће у употреби за последњих 30 година. У научној и стручној литератури почео се употребљавати одмах после Првог светског рата и врло брзо је уопштен у свим крајевима где се говори нашим језиком сем код Хрвата, код којих се врло ретко употребљава. И баш зато што је уопштен у Србији за време старе Југославије, и што се некако стицао утисак као да га отуда неко жели наметнути другима — термин *српскохрватски* (односно *хрватскосрпски*) још до данас није могао потиснути из употребе остале термине. Стварно се, међутим, овај термин сâм својом исправношћу намећао. А диктаторске владе после 6 јануара (1929) покушавале су да уведу бесмислени термин *српскохрватско-словеначки* (језик), и наш матерњи језик се по диктату овако морао звати; тако се неколико година звао у школским књигама и сведочанствима ученика, али га је општа свест о његовој апсурдности брзо угушила.

М. С.